

основі спільних європейських цінностей. Українська ментальність і ідентичність продовжують еволюціонувати, відображаючи поточні реалії та потреби українського суспільства.

Джерела та література

1. Білецька О. Ідентичність українців: між історією та сьогоденням. 2017.
2. Гриценко М. Ментальність українців: міфи та реальність. 2010.
3. Грушевський М. *Хто то такі українці і чого вони хочуть*. Київ: Товариство «Знання» України, 1991. 240 с.
4. Смолій О., Зарічна Н. «Українська ідентичність: Філософсько-культурологічний аналіз. 2014.
5. Шаповал Ю. Українська ідея: Історія і сучасність. 2003.

Бривко Микола

Національний історико-меморіальний заповідник «Биківнянські могили»

ПОЛІТИКА ПАМ'ЯТІ ПРО МІСЦЯ ПОХОВАННЯ ЖЕРТВ РЕПРЕСІЙ: УКРАЇНА – (НЕ)РОСІЯ

Ключові слова: політика пам'яті, місце поховання, політичні репресії, Биківнянські могили.

Keywords: politics of memory, place of burial, political repression, Bykivnyan graves.

У час протистояння України агресії Росії відбувається послідовне наголошування на неприпустимості відновлення і повторення тоталітарних методів управління. І одним із засобів цього є розбудова політики пам'яті з процесами деколонізації та деколонізації, формуванням меморіальних і ритуальних практик, зокрема довкола травматичних і знакових подій ХХ століття. У цьому контексті серйозної ваги набувають місця поховання жертв політичних репресій, зокрема і поховання у Биківнянському лісі (нині – територія Національного історико-меморіального заповідника «Биківнянські могили»), що за роки незалежності перетворилося у символічне «lieux de mémoire», через яке концентрується і репрезентується колективна пам'ять.

І хоча історіографічний дискурс історії поховання у Биківнянському лісі та інших місцях поховань доволі насичений, спостерігається певна недостатність наукових розробок, які б аналізували державну політику пам'яті місць поховання у контексті протидії культивуванню радянських наративів.

Не можна не погодитися, що політика пам'яті стосовно місць поховання жертв політичних репресій тривалий час суттєво залежала від політичної ситуації. Але на початку 2000-х рр. відбулися кардинальні зміни в цьому: так, у 2001 р. у Биківнянському лісі прем'єр-міністр України Віктор Ющенко зазначив: «Сьогоднішній день вимагає від нас, щоб жоден шматочок української землі не поріс биківнянськими соснами, щоб ми ніколи не допустили такого» [9, с. 8]. І як наслідок, 22 травня 2001 р. приймається постанова Кабінету Міністрів України № 546 «Про створення Державного історико-меморіального заповідника “Биківнянські могили”» [6]. Слід зазначити, що паралельно українська влада вже пра-

цювала над упорядкуванням подібних місць пам'яті. 20 грудня 2000 р. була затверджена Комплексна програма пошуку і впорядкування поховань жертв війни і політичних репресій [5], останні зміни до якої внесені 26 січня 2022 р. [7]. Натомість Концепція державної політики з увічнення пам'яті жертв політичних репресій у Російській Федерації затверджена лише 15 серпня 2015 р. [2].

Тривалий час поховання у Биківнянському лісі державою не сильно «помічалися», що спричинило вкрай повільне інституційне оформлення цієї території як місця пам'яті. Фактично державна політика пам'яті залежала не лише від політичної ситуації в країні чи зовні, а й від світоглядних настанов політичних лідерів і стану доступності раніше засекреченої інформації про Биківню та її жертв. Так, Президент України Володимир Зеленський у своєму виступі 17 травня 2020 р. змістив акценти у бік людських оцінок злочинів тоталітаризму, підкресливши, що: «...Шокують колосальні масштаби злочинів та їхня антигуманна природа. Абсолютно чужа як законам нормального людського буття, так і суспільному устрою цивілізованого світу. Тоталітарна машина без вагань знищувала на своєму шляху людські життя та долі» [8].

Якщо ж розглядати Російську Федерацію, то на офіційному рівні звучали, здається, схожі нотки. 30 жовтня 2017 р. на відкритті «Стіни скорботи» у Москві на проспекті Академіка Сахарова В. Путін заявив, що «Для усіх нас, [...] важливо знати й пам'ятати про цей трагічний період нашої історії. [...] Репресії не щадили ані таланту, ані заслуги перед Батьківщиною, ані щирої відданості їй, кожному могли бути пред'явлені надумані та абсолютно абсурдні звинувачення» [4].

Але декларуючі збереження пам'яті про місця поховання жертв сталінських політичних репресій у Російській Федерації, практичні дії влади засвідчують протилежне. Сергій Кривенко констатує той факт, що з 62 місць масових поховань розстріляних громадян лише 21 мають хоч якийсь правовий статус, а загальна процедура, що регламентує роботу з їх утримання і благоустрою загалом відсутня [3, с. 9]. А законодавчо закріплена «меморіалізація» місць масових поховань жертв політичних репресій є декларативною, і фактично відбувається спотворення правди про місця поховання та спроби перегляду історичних подій і фактів. Це спостерігається і в Сандормозі, і в Катині, попри те, що Державна Дума РФ 26 листопада 2010 р. виголосила заяву «Про Катинську трагедію і її жертви», в якій підтвердила відповідальність СРСР і особисто Сталіна за масові вбивства поляків у 1940 р. [1].

Як підсумок, можна констатувати послідовну трансформацію політики пам'яті в Україні, зокрема щодо Биківнянських поховань, яка засвідчила низку важливих моментів, як-от:

1) небажання українського суспільства «забувати» про Биківнянські могили, що спонукало державні інституції реагувати на запити громадськості й пропонувати алгоритми вшанування та принципи й стратегії комеморації.

2) декомунізаційні процеси в Україні підвищили обізнаність громадян щодо діяльності радянських спецслужб і місць масових страт і поховань жертв репресій, спричинивши вибудови власного історичного наративу.

І це на противагу поступового «спотворення» політики пам'яті щодо місць поховань жертв масових політичних репресій у Російській Федерації, яка нама-

гається навпаки відновити сталінський дискурс пошуку ворогів, консервації імперсько-радянських стереотипів та монополізації влади путінським тоталітарним режимом.

Джерела та література

1. Госдума приняла заявление «О Катынской трагедии и ее жертвах». *Государственная дума Федерального Собрания Российской Федерации*. 26 ноября 2010. URL: <http://duma.gov.ru/news/5093/>

2. Концепция государственной политики по увековечению памяти жертв политических репрессий. Утверждена распоряжением Правительства Российской Федерации от 15 августа 2015 г. № 1561-р. *Совет при Президенте Российской Федерации по развитию гражданского общества и правам человека*. URL: http://www.president-sovet.ru/docs/normative_initiatives/kontseptsiya_gosudarstvennoy_politiki_po_uvekovecheniyu_pamyati_zhertv_politicheskikh_repressiy/#doc-1

3. Кривенко С. О состоянии мест массовых захоронений жертв политических репрессий советского времени на территории России. *30 октября*. 2014. № 122. С. 8–9.

4. Открытие мемориала памяти жертв политических репрессий «Стена скорби». *Официальное интернет-представительство Президента России*. 30 октября 2017. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/55948>

5. Постанова Кабінету Міністрів України № 1867 від 20 грудня 2000 р. «Про затвердження Комплексної програми пошуку і впорядкування поховань жертв війни і політичних репресій». *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1867-2000-п#Text>

6. Постанова Кабінету міністрів України № 546 від 22 травня 2001 р. «Про створення Державного історико-меморіального заповідника «Биківнянські могили». *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/546-2001-п>

7. Постанова Кабінету Міністрів України № 61-2022-п від 26 січня 2022 р. «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань виконання військового обов'язку та ведення військового обліку». *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/61-2022-п#Text>

8. Президент ушанував пам'ять жертв політичних репресій. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. 17 травня 2020. URL: <https://www.president.gov.ua/news/president-ushanuvav-pamyat-zhertv-politichnih-repressij-61177>

9. Романець Д. Цвинтар всенародної скорботи. Прем'єр-міністр вшанує пам'ять жертв репресій, похованих у Биківні. *Україна молода*. 2001. № 85. 15 травня. С. 8.

Ковальчук Анна

Донецький національний університет імені Василя Стуса

РЕФОРМУВАННЯ МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ: ДОСВІД ЄВРОПИ ТА НАЦІОНАЛЬНІ РЕАЛІЇ

Для сучасного світу характерно кидати виклики різним сферам суспільного життя, і сфера культури не є винятком, адже популяризація культури має напряму підлаштовуватися під потреби суспільства. Музейна справа приймає на себе ледь не найбільший удар, оскільки діяльність музею спрямована на популяризацію історії і культури безпосередньо. Однак сьогодні асоціювати з музеєм сучасність, нові технології або цікаві заходи доволі важко, адже до реформування музею, його експозиції, подачі матеріалу і навіть експонатів потрібно прикласти титанічних зусиль.